

Zygmunt Klimczuk

Religijność Polaków w czasach Władysława Reymonta i współcześnie

Studia Warmińskie 38, 373-381

2001

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

RELIGIJNOŚĆ POLAKÓW W CZASACH WŁADYSŁAWA REYMONTA I WSPÓŁCZEŚNIE

Treść: — I. Religijność Polaków w czasach Władysława Reymonta. — II. Religijność Polaków w czasach nam współczesnych. — III. Kierunki przemian religijności Polaków. — Zusammenfassung.

Nie ulega wątpliwości, że w zmieniających się warunkach społeczno-kulturowych zmienia się także religijność człowieka, która przejawia się w wierzeniach, języku, rytach, działaniach czy instytucjach. Przez religijność należy rozumieć: *podzielany i spełniany przez grupę ludzi zbiór instytucjonalnych wierzeń, wartości i symboli oraz związanych z nimi zachowań, które wynikają z rozróżnienia rzeczywistości empirycznej i pozaempirycznej oraz z przyporządkowania, co do znaczenia rzeczywistości empirycznej rzeczywistości pozaempirycznej*¹.

Pomimo, że religijność odnosi się do rzeczywistości pozaempirycznej (Bóg, sacrum), posiada także stronę zjawiskową, zewnętrzną życia religijnego: system wierzeń, praktyk i zachowań, odnoszących się do rzeczy świętych, które zespalają ludzi w jedną wspólnotę zwaną Kościołem. Należy także dodać, że religijność jest nacechowana instytucjonalnie, społecznie i kulturowo, ponieważ religia i społeczeństwo są w nieustannej interakcji. *To, co dzieje się w społeczeństwie, ma swoje odbicie w religijności, i odwrotnie, to, co dzieje się z wartościami religijnymi, wpływa na stan świadomości społecznej*². Zadaniem socjologa nie jest pouczanie, jak powinno być, ale opisanie tego, co jest, zrozumienie i wyciągnięcie pewnych wniosków dla przyszłości (tzw. prognoz społecznych).

W literaturze socjoreligijnej przyjął się schemat, stanowiący podstawę do analizy przemian religijności, oparty na dwóch typach idealnych³. Pierwszy z nich *terminus a quo*, będzie stanowiła religijność Polaków z okresu życia Władysława Reymonta (1867–1925), drugi zaś *terminus ad quem*, religijność Polaków w czasach nam współczesnych. Przyjmując za punkt wyjścia model *katolicyzmu zamkniętego* (religijność tradycyjna, ludowa), jaki ukształtował się w przeszłości i przenikał wszystkie środowiska społeczne w Polsce⁴, należy poznać cechy

¹ W. Piwowarski, Socjologiczna definicja religii, *Studia Socjologiczne* 2(1974), s. 217.

² J. Mariański, Religia a Kościół w społeczeństwie pluralistycznym. Polska lat dziewięćdziesiątych, Lublin 1993, s. 5.

³ W. Piwowarski, Socjologia religii, Lublin 1996, s. 281.

⁴ A. Pawełczyńska, Postawy ludności wiejskiej wobec religii, *Roczniki Socjologii Wsi* 8(1970), s. 71.

religijności Polaków na przełomie XIX i XX wieku, w której funkcjonowali przedstawiciele literatury Młodej Polski, a wśród nich także Władysław Reymont.

Czesław Miłosz, podając zwięzłą formułę ruchu Młoda Polska, pisze: *w centrum zainteresowań Młodej Polski znajdował się kryzys religijny. Byli to ludzie przesiąknięci naukowym, ewolucjonistycznym światopoglądem, a ich bunt przeciwko niemu nie był równoznaczny z odrzuceniem przez nich dogmatów. Ale nauka nie mogła im dostarczyć żadnych fundamentów dla wartości. Jakkolwiek ich wiara była podkopana, nie mogli wyrzec się poszukiwania sensu życia i śmierci. Wszehświat był samonapędzającym się mechanizmem, w którym nie było miejsca dla litości i współczucia. Kogoś musiało się o to oskarżyć, wobec czego oni oskarżali Boga*⁵.

Władysław Reymont, dysponujący bezpośrednią i rozległą znajomością życia różnych środowisk, zapewne ulegał także ówczesnym tendencjom w swojej twórczości. Jego wielki cykl epicki *Chłopi* (1904–1909) ukazuje życie wsi, która obchodzi katolickie święta, pije, bawi się oraz pracuje, zawsze w harmonii z rytmem przyrody⁶.

Należy ponadto pamiętać, że analizowana rzeczywistość społeczno-religijna stanowi pewne *continuum*, tzn., że przemiany dokonują się w określonym układzie społecznym i pod wpływem pewnych mechanizmów społecznych⁷. Aby więc poznać przemiany religijności Polaków w zmieniających się warunkach społeczno-kulturowych, które dokonały się na przestrzeni lat, od drugiej połowy XIX wieku do czasu obecnego, należy porównać religijność występującą w latach twórczości W. Reymonta oraz religijność funkcjonującą współcześnie.

1. RELIGIJNOŚĆ POLAKÓW W CZASACH WŁADYSŁAWA REYMONTA

Trzeba zaznaczyć, że cechy religijności opisywanej w twórczości Władysława Reymonta zostały ukształtowane w XVII i XVIII wieku. Religijność pozostając w ścisłym związku z tradycyjną społecznością lokalną, formowała się różnorodnie w zależności od warunków panujących w poszczególnych zaborach. W zaborze pruskim i w Galicji był to okres pańszczyźniano-poddańczy, który kończy się około połowy XIX w., a w Królestwie Polskim okres formowania tej religijności kończy się w 1864 r. uwłaszczeniem chłopów⁸.

Karol Górski, analizując życie wewnętrzne i religijność mas tego okresu, pisze: *Masy ludowe pod rządami zaborców były ciemne i trwały w tradycyjnej religijności. Wyjątek stanowił zabór pruski, gdzie świadoma postawa religijna wytworzona została przez ucisk pruski z jednej strony i gorliwą pracę katechetyczną i duszpasterską duchowieństwa z drugiej*⁹. Analogicznie ocenia omawiane czasy Daniel

⁵ Cz. Miłosz, *Historia literatury polskiej*, Kraków 1993, s. 377–378.

⁶ Tamże, s. 426.

⁷ Tamże, s. 283.

⁸ W. Piwowarski, jw., s. 284.

⁹ K. Górski, *Życie wewnętrzne i religijność mas*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. II: 1764–1945, Cz. 1. 1764–1918, pod red. B. Kumora i Z. Obertyńskiego, Poznań – Warszawa 1979, s. 686.

Olszewski: *Z jednej strony katolicyzm polski w ostatnich dziesiątkach lat niewoli narodowej był niewątpliwie tradycyjny i zachowawczy, związany ze strukturami społecznymi kultury ludowej i wiejskiej. Z drugiej strony przeniknięty był licznymi programami reformatorskimi, które wychodziły z różnych dzielnic kraju, kręgów i warstw społecznych*¹⁰.

Religijność ludowa była od dawna przedmiotem zainteresowań badaczy, zwłaszcza etnografów, którzy gromadząc materiały kultury religijnej, opisywali przejawy religijności ludowej. Stefan Czarnowski (1879–1937), polski socjolog i historyk kultury, jako jeden z pierwszych, opisując przejawy i treści religijności, dokonał syntezy katolicyzmu ludności wiejskiej¹¹. Religijność była sprawą życia zbiorowego, a postawa religijna jednostek zdeterminowana była faktem ich przynależności do zbiorowości. Typowy był brak rozgraniczenia między religią a narodowością. Wieś tradycyjna, jako wspólnota *zamknięta*, regulowała całokształt życia mieszkańców.

Według Stefana Czarnowskiego religijność ludowa charakteryzowała się następującymi cechami¹²:

1. Nacjonalizmem wyznaniowym. Nastąpiło zespolenie elementów katolicyzmu i polskości. Katolicyzm jako religia większości ludu polskiego odgrywała rolę kryterium narodowościowego. Utożsamiano: Polak to katolik, Niemiec to protestant.

2. Społeczno-narodowym charakterem kultu religijnego. Religijność była najpierw sprawą życia zbiorowego, wyrażała się uczestnictwem w kulcie religijnym grupy lokalnej, regionalnej i narodowej. Była przede wszystkim sprawą życia zbiorowego, dopiero wtórnie — indywidualnego. Mieszano religię z grupą, więź kultową z więzią społeczną.

3. Więzią między religią a życiem codziennym. Obrzędy i wierzenia były ściśle zespolone z życiem codziennym, jego troskami, potrzebami, przesadami. Całe życie od urodzenia do śmierci: troski, radości, rodzina, wioska były uzależnione od opieki świętych patronów. Można mówić o *naginaniu* religii do potrzeb rolnika, zależnego od przyrody.

4. Naiwnym sensualizmem pomieszanym z magicznym rytualizmem. W religijności dominowało nastawienie praktyczne i konkretne. Np.: *ożeń się z dziewczyną, którąś uwiódł, za pokutę idź na pielgrzymkę*. Kult obrazów identyfikowano z realnymi postaciami.

5. Potrzebą statusu społecznego zaspokajaną przez religię. Każdy miał wyznaczoną rolę do spełnienia w zależności od miejsca w strukturze społecznej, zależnie od pokolenia, stanu, wieku, płci i pozycji społecznej. Dotyczyło to miejsca i funkcji podczas procesji, modlitwy, spotkania.

6. Tradycjonalizmem i rytualizmem. Religijność była uboga doktrynalnie. Spełniane systematycznie akty kultu nie szły w parze ze znajomością prawd religijnych. Religijność nie miała związku z osobistym doskonaleniem się, cały

¹⁰ D. Olszewski, *Szkice z dziejów kultury religijnej*. Katowice 1986, s. 277.

¹¹ S. Czarnowski, *Kultura religijna wiejskiego ludu polskiego*, w: *Dzieła*, t. 1, Warszawa 1956, s. 88–107.

¹² W. Piwowarski, *Rozwój kierunków, problematyki i metod badań w polskiej socjologii religii*, *SW* 8(1971), s. 355–357.

nacisk kładziono na wypełnianie nakazów i obrzędów. W postępowaniu moralnym odwoływano się do tradycji, zwyczajów, praktyki ojców, nie przywiązując większej uwagi do etycznej treści chrześcijaństwa.

7. Stosunkiem do duchowieństwa. Duchowni byli autorytetami we wszystkich kwestiach odnoszących się do religii. Darzono ich szacunkiem i zaufaniem. W dziedzinie zaś materialnej, dotyczącej odpłatności usług religijnych, dochodziło często do nieporozumień.

W granicach takiej wspólnoty dokonywały się prawie wszystkie czynności jej członków. Mieszkańcy wsi znajdowali na miejscu wszystkie usługi, które zaspokajały ich potrzeby. Więź społeczna miała charakter osobowy i bezpośredni. Sąsiedzi byli skazani na siebie. Ustalone systemy wartości, hierarchie norm etycznych i obyczajowych stanowiły regulatory życia społecznego. Charakterystyczna była postawa nietolerancji wobec odmiennych zachowań. Więź z Kościołem i parafią staje się częścią składową kultury lokalnej.

W ujęciu Władysława Piwowarskiego religijność tradycyjną charakteryzuje:

a) głębokie i emocjonalne przywiązanie do „wiary ojców”, b) brak podbudowy intelektualnej i refleksji nad doktryną religijną, c) swoista moralność, w której akcentuje się bardziej gorliwość obrzędową i obyczajowość praktyczną niż ideały ewangeliczne, d) rytualizm przejawiający się w masowym uczestnictwie w praktykach religijnych, e) silna więź z parafią jako wspólnotą lokalną¹³.

2. RELIGIJNOŚĆ POLAKÓW W CZASACH NAM WSPÓŁCZESNYCH

Przeobrażenia, jakie dokonały się pod wpływem industrializacji¹⁴ (uprzemysłowienia) i urbanizacji¹⁵, oraz nowe warunki społeczno-ustrojowe zmieniły w sposób zasadniczy rzeczywistość społeczną. Zasadne wydaje się pytanie o religijność Polaków w porównaniu do religijności w czasach W. Reymonta.

Należy jednak pamiętać, że proces ten przebiegał dosyć powoli. Około połowy XIX wieku, w czasie pierwszej industrializacji, głównie na Śląsku, odsetek ludności miejskiej na ziemiach polskich był niski: w 1870 r. — 16%, w 1900 — 20%, w 1931 — 27%, w 1938 — 30%. Polska należała do najsłabiej uprzemysłowionych krajów Europy jeszcze przed II wojną światową¹⁶.

Nie ulega jednak wątpliwości, że po II wojnie światowej przemysł był w Polsce głównym czynnikiem miastotwórczym. Wydaje się, że środowiska miejskie powinny najbardziej wpływać na zmiany religijności. Odeszły bowiem od jednorodnych

¹³ W. Piwo w a r s k i, Wpływ uprzemysłowienia na tradycyjną religijność polską, *CT* 48:1978, nr 1, s. 6.

¹⁴ Industrializacja to „...przejście od gospodarki tradycyjnej, opartej w znacznej mierze na rolnictwie, do gospodarki opartej o rozbudowany przemysł...”. J. M a r i a ń s k i, *Industrializacja a postawy religijne*, w: *Jakość życia. Człowiek wobec cywilizacji technicznej*, pod red. J. K r u c i n y, Wrocław 1977, s. 144.

¹⁵ Urbanizacja jest to „proces skupiania się ludności w wielkich miastach, wytwarzanie charakterystycznej kultury wielkomiejskiej i jej upowszechnienie się na inne rodzaje osiedli”. J. S z c z e p a ń s k i, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1972, s. 380.

¹⁶ W. Piwo w a r s k i, *Socjologia religii*, jw., s. 303.

i stabilnych stosunków społecznych. Wskaźnik ludności miejskiej wciąż wzrastał: w roku 1950 wynosił już 36,9%, w 1960 — 48,3%. W 1966 r. miało miejsce zrównanie wskaźników ludności miejskiej i wiejskiej¹⁷. W następnych latach wskaźnik ludności miejskiej wzrastał wolniej — w roku 1992 wynosił 61,7%. Nastąpiło jednak, podobnie jak w okresie międzywojennym, silne zróżnicowanie stopnia urbanizacji. W 1991 r. zróżnicowanie to pomiędzy województwami wynosiło od 30% (woj. zamojskie) do ponad 93% (woj. łódzkie)¹⁸. Migracja ludności wiejskiej do miast była więc jednym z podstawowych aspektów urbanizacji.

Z uprzemysłowieniem zakładów produkcyjnych, rolnictwa i usług wiążą się takie zjawiska, jak: specjalizacja, racjonalizacja i desakralizacja. W miastach bardziej niż w środowiskach wiejskich procesy te oddziaływały na religijność¹⁹.

Specjalizacja jako zjawisko związane z podziałem pracy, polegające na wyodrębnieniu indywidualnych i zbiorowych form działalności, powodowała rozkład tradycyjnych więzi rodzinno-sąsiedzkich. Pojawiły się nowe układy i role społeczne. Wcześniej wspólnoty tradycyjne integrowały jednostki osobiście i bezpośrednio. Jednostki zaś ulegały presji środowiska, spontanicznie przejmowały religijność tradycyjną jako *bagaż kulturowy*, powielając wartości, normy moralne i wzory zachowań swoich rodziców. Specjalizacja sprawiła, że jednostki te znalazły się pod wpływem różnych wartości, pluralistyczne wzory zachowań znalazły się w sferze *wolności od*: nacisku rodziców, sąsiedztwa, opinii publicznej. Wyspecjalizowane grupy odznaczają się bowiem swoistą hierarchią wartości, systemem norm i wzorów zachowań.

Racjonalizacja dotyczyła sposobów myślenia i działania. Postępował proces rezygnacji z dawnego sposobu myślenia i praktyk magicznych oraz kształtowania postawy otwartej na nowości. Miejsce tradycji zajmuje wiedza, technika i racjonalny rachunek. W warunkach społeczeństwa tradycyjnego nie dopuszczano innowacji. Powtarzano zastane wzory zachowań, stosując praktyki dla pozyskania magicznie pojmowanych *sił nadnaturalnych*.

Desakralizacja to *proces eliminowania elementów sakralnych z przekonań, postaw, struktur organizacyjnych i funkcji religijnych*²⁰. W literaturze spotykane jest także pojęcie „sekularyzacja” na oznaczenie procesów, w których *religia ustępuje z życia społecznego, co znaczy, że społeczeństwo bierze rozbrat z religią*²¹. W społeczeństwie tradycyjnym instytucje kościelne były zintegrowane z instytucjami świeckimi i wspierały je swoim moralnym autorytetem. Religia instytucjonalnie panowała w społeczeństwie (sakralizacja). Desakralizacja powodowała proces odwrotny — uwalnianie się struktur świeckich spod wpływów instytucji religijnych. Oznaczało to rozluźnienie się więzi ludzi wierzących z instytucjami religijnymi i kształtowanie się zindywidualizowanych zachowań i postaw religijnych.

¹⁷ Tamże, s. 306.

¹⁸ Z. Zarzycka, J.T. Kowalewski, Rozwój ludności Polski w latach 1919–1993. *Życie i Myśl. Zeszyty problemowe* (2). Demografia Polski, Poznań 1994, s. 8.

¹⁹ W. Piwowarski, jw., s. 311–312.

²⁰ F. Adamski, Rodzina między sacrum a profanum, Poznań 1987, s. 92.

²¹ Tamże, s. 81.

Socjologowie wyróżniają cztery fazy przejmowania miejskiego stylu życia i przystosowania się przez ludność pochodzenia wiejskiego:

- fazę identyfikacji z dawną społecznością wiejską,
- fazę akomodacji (naśladownictwa),
- fazę asymilacji (częściowe przystosowanie),
- fazę identyfikacji z nową społecznością miejską²².

Tradycje wyniesione ze wsi — według J. Szczepańskiego — wykazują żywotność pięćdziesięcioletnią a nawet dłuższą²³.

Powyższe procesy powodowały kształtowanie się nowej mentalności — *mentalności technicznej*, która preferowała wartości *świata technicznego*. Rozwój wiedzy naukowej, powiększając możliwości interweniowania w świat rzeczy, tworzył świadomość wolności człowieka i opanowania przyrody. Rosło przekonanie, że człowiek jest twórcą swego przeznaczenia, a prawo zmniejszonego wysiłku stanowi miarę postępu. Rodziło to bunt przeciwko wartościom *świata tradycyjnego* i prowadziło do relatywizacji tych wartości oraz odczytywania ich w kategoriach norm, które można zmieniać i kwestionować. W społeczeństwie o cywilizacji industrialnej, technicznej kształtuje się nowa mentalność. Preferując innowacje ekonomiczno-techniczne, akcentuje się pluralizm systemu wartości, norm i wzorów zachowań oraz przyznaje się pierwszeństwo nowoczesności przed tradycją²⁴.

3. KIERUNKI PRZEMIAN RELIGIJNOŚCI POLAKÓW

Uwzględniając przemiany religijności pod wpływem industrializacji (uprzemysłowienia) i urbanizacji, należy pytać o skutki i kierunki tych przemian. Trzeba równocześnie pamiętać, że w Polsce oprócz sekularyzacji, która jest naturalnym skutkiem omawianych wpływów, istniała także wieloletnia ateizacja programowa, zmierzająca konsekwentnie do niszczenia Kościoła, przez dyskryminowanie wszelkich przejawów religijności. *Laicyzacja sterowana* — pisał Ryszard Kamiński, — *miała wpłynąć na mentalność ludzi i instytucje społeczne w celu ograniczenia wpływów Kościoła i tworzenia klimatu dla ateizacji społeczeństwa*²⁵.

Okazało się także, że przemiany religijności Polaków nie można interpretować w oparciu o schematy wypracowane na Zachodzie. Mimo intensywnej industrializacji, religijność w Polsce utrzymuje się na dość wysokim poziomie. Do czynników sprzyjających zachowaniu i przekazywaniu tradycji religijnych W. Piwowski zaliczył:

— kontynuowanie tradycji religijnych przez środowisko rodzinne (socjologowie zwracają uwagę na *dziedziczenie* życia religijnego przez rodzinę),

²² W. Piwowski, Socjologia religii, jw., s. 309.

²³ J. Szczepański, Przesłanki socjologiczne do rozważań nad kierunkami rozwoju dóbr i usług kulturalnych w perspektywie, *Zeszyty Planowania Konsumpcji* 1(1959), s. 158.

²⁴ W. Piwowski, jw., s. 312–315.

²⁵ R. Kamiński, Kościół wobec sekularyzacji, w: *Wierzę w Boga Ojca. Program duszpasterski na rok 1998/1999*, Katowice 1998, s. 120.

— związek katolicyzmu z tradycją narodową Polaków (od czasów zaborów katolicyzm na ziemiach polskich pełnił funkcję integracyjną, był symbolem identyfikacji i niezależności narodowej),

— tradycyjnie zorientowane duszpasterstwo polskie (w zdecydowanej większości duchowieństwo polskie było gorliwe i oddane sprawie religii i Kościoła),

— specyfikę ustroju socjalistycznego²⁶. *Proces ten był obcy Polakom i laicyzacja sterowana spotkała się z oporem instytucjonalnym i kulturowym*²⁷.

Wyniki badań socjologicznych dotyczących religijności Polaków wskazują, że obecnie zdecydowana większość naszego społeczeństwa wyraża identyfikację z Kościołem katolickim. Wiarę w Boga albo przynajmniej w jakąś Siłę Wyższą deklaruje około 90% Polaków. Wskaźnik dzieci nieochrzczonych nie przekracza 2%. Prawie wszystkie dzieci przystępują do I Komunii św.²⁸ Postawy ateistyczne należą do zjawisk raczej marginesowych.

W katolicyzmie polskim istnieje jednak duża różnica pomiędzy wiarą manifestowaną (*wiarą narodu* jako wartością ogólnonarodową) a wiarą realizowaną (wiarą życia codziennego, która powinna być wartością osobistą i przeżywaną). W społeczeństwie polskim upowszechnia się tendencja do zachowania wiary w Boga przy jednoczesnym kwestionowaniu tradycyjnych wzorów życia religijnego. Na tle przemian kulturowo-społecznych wierzący poszukują własnych legitymizacji, przyjmując postawę selektywną. Proces ten przejawia się poprzez kwestionowanie lub odrzucanie niektórych prawd wiary i zasad moralności głoszonych przez Kościół a także zaniedbywanie praktyk religijnych i rozluźnianie więzi z Kościołem i parafią²⁹.

Można powiedzieć, że religijność o charakterze selektywnym jest w jakimś stopniu *niekonsekwentna* i *niedokończona*. Przy niskim poziomie wiedzy religijnej prowadzi ona do obojętności a nawet do niewiary. *Należy się liczyć — pisze J. Mariański — że w najbliższej przyszłości — obok wiary pogłębionej i umocnionej (zdecydowani chrześcijanie), obok utrzymującej się wiary tradycyjnej — będą nasilać się postawy świadomej selektywności wobec religii i Kościoła (katolicy selektywizujący) i indywidualnej religijności („religijność bez Kościoła”) oraz postawy indyferentyzmu religijnego i moralnego*³⁰. Badania socjologiczne wyraźnie potwierdzają niską wiedzę religijną szczególnie u ludzi o postawach selektywnych i obojętnych wobec wiary. W wierze potrzebna jest harmonia elementu poznawczego i działaniowego. Konieczny jest nacisk w nauczaniu, na pogłębienie treści wiary i umacnianie przekonań religijno-moralnych³¹.

W socjologii mówi się o trzech scenariuszach rozwoju religii i Kościoła:

a) *zwrot ku przeszłości (tradycjonalizm) i sprzeciw wobec nowoczesności:*

b) *przystosowanie do nowej sytuacji społecznej, przez innowację i zmianę tradycji religijnej;*

²⁶ W. Piwowarski, jw., s. 315–319.

²⁷ S. Kamiński, jw., s. 120–121.

²⁸ J. Mariański, jw., s. 261.

²⁹ Postawy religijne a postawy wobec pracy, w: Człowiek i praca. Studia i szkice wokół chrześcijańskiej koncepcji pracy, red. J. Wołkowski, Warszawa 1979, s. 323.

³⁰ J. Mariański, jw., s. 266.

³¹ R. Kamiński, Duszpasterstwo w społeczeństwie pluralistycznym, Lublin 1977, s. 126–154.

c) wyprzedzenie nowoczesności, przy wykorzystaniu (zdyskontowaniu) jej słabych punktów³².

Drugi i trzeci model zakłada przystosowanie Kościoła ludowego do nowych warunków społeczeństwa pluralistycznego. Należy bowiem pamiętać, że świat współczesny charakteryzuje się nie tylko świeckością, ale i głodem zbawienia oraz transcendencji³³.

W. Piwowarski wyraźnie stwierdza: *Sacrum jest także zmienną niezależną od nowoczesności i na nią wpływa. Nowoczesność nie eliminuje sacrum, co jednak nie oznacza, że nie jest ono zagrożone poprzez różne ideologie oparte na zsekularyzowanej wizji świata i przeznaczenia człowieka*³⁴.

Oznacza to akceptację wielości form religijnego zaangażowania i służbę Kościoła wobec człowieka, który kształtuje w sposób świadomy i wolny swoją wiarę. Chodzi tu o nowe i bardziej skuteczne formy głoszenia wiary i moralności. Ważna jest także permanentna (ciągła, stała) *socjalizacja religijna*³⁵, czyli nieustanne wychowywanie i kształtowanie dojrzałych osobowości religijnych oraz świadectwo chrześcijan w życiu codziennym. Społeczeństwo pluralistyczne nie niszczy religijności człowieka, ale zmienia jej rolę. Religia, bowiem konsoliduje się na nowo, stosownie do zmian w nowoczesnym społeczeństwie.

FRÖMMIGKEIT DER POLEN IN DER ZEIT VON W. REYMONT UND HEUTE

ZUSAMMENFASSUNG

Die Frömmigkeit des Menschen versteht als: „durch eine Gruppe von Menschen geteilte und erfüllte Sammlung von institutionellen Glauben, Werten und Symbolen als auch den mit ihnen verbundenen Verhalten, die aus der Unterscheidung von empirischer und außerempirischer Wirklichkeit hervorgehen und als auch aus Zuordnung der Bedeutung von empirischer Wirklichkeit der außerempirischen Wirklichkeit“ verändert sich mit Änderung der sozialkulturellen Verhältnisse.

Man soll nicht vergessen, dass sie die empirische Wirklichkeit (Gott, Sacrum) mit der äußeren Seite des religiösen Lebens verbindet, die die Menschen in die Kirche integriert.

Die Erkenntnis des Charakters von Frömmigkeitsänderungen der Polen, die sich von der dem W. Reymont (1867–1925) gegenwärtigen Zeit bis heute vollgewogen hatten, ist nur dann möglich, wenn wir die damalige Frömmigkeit mit der gegenwärtigen vergleichen.

Die Frömmigkeit der ländlichen Gemeinschaft, die von W. Reymont in seinem Werk „Chłopi“ (1904–1909) vorgestellt wurde, hat sich im XVII. und XVIII. Jahrhundert gebildet. Der Prozess wurde endgültig durch Bauernbefreiung (1864) beendet.

³² J. Mariański, jw., s. 271.

³³ Tamże, s. 272.

³⁴ W. Piwowarski, Nowoczesność a sacrum, *RTK* 33–34:1991–1992, nr 6. s. 63.

³⁵ „socjalizacja religijna polega na przekazywaniu z pokolenia w pokolenie kulturowego dziedzictwa religijnego, tj. modeli zachowań religijnych, związanych z wiedzą religijną, wierzeniami religijnymi, praktykami religijnymi, zwyczajami folklorystycznymi, obyczajami oraz na przystosowaniu do tych modeli zachowań religijnych. (...) rozciąga się na całe życie człowieka wierzącego — dzieciństwo, młodość i dojrzałość”. W. Piwowarski, Socjologia religii, jw., s. 102–103.

Der durch die politische Lage (Annexion) determinierte polnische Katholizismus hatte traditionellen und konservativen Charakter. Er war die Grundlage des kollektiven Lebens und gab jedem Menschen den Gefühl der Gemeinschaftszugehörigkeit.

Die volkstümliche Frömmigkeit um die Jahrhundertwende wurde gekennzeichnet durch:

— Synthese des Katholizismus und des Polentums (der Katholizismus wurde zum Nationalkriterium);

- Organisation des kollektiven Lebens und sekundär des individuellen Lebens;
- Zusammenschweißen von Konfession und Glauben mit dem täglichen Leben;
- Befriedigung des gesellschaftlichen Status;
- religiöse Tradition;
- Anerkennung des Prestiges der Geistlichen.

Das Interesse an der Frömmigkeit von zeitgenössischen Polen und ihr Vergleich mit der aus der Zeit von W. Reymont ist die Konsequenz der Wandlung der gesellschaftlichen Wirklichkeit, die sich in Polen in den letzten Hundert Jahren vollgezogen hatte. Die Wandlung wurde durch Übergang von der auf der Landwirtschaft basierten Wirtschaft zu der auf der entwickelten Industrie basierten Wirtschaft verursacht, was die Migration der Landbevölkerung in die Städte zur Folge hatte. Die Industrialisierung und Urbanisierung haben Spezialisierung, Rationalisierung und Säkularisation bewirkt, die mit sich Frömmigkeitsänderungen gebracht hatten. Die Spezialisierung hat zum Zerfall der traditionellen Sozialverbundenheit geführt. Die Rationalisierung hat dem Wissen, der Technik und dem Pragmatismus Vorrang gegeben. Die Säkularisation hat die Leinenstrukturen von dem Einfluss der Religionsinstitutionen befreit. Die Landbevölkerung hat die traditionellen Verhaltensmustern abgegeben und den städtischen Lebensstil angenommen.

Die oben genannten Verläufe haben neue (technische) Mentalität gebildet, die die Werte der technischen Welt bevorzugt.

Die Ergebnisse der soziologischen Untersuchungen erweisen, dass sich die Mehrheit der polnischen Gesellschaft mit der katholischen Kirche identifiziert. Das Glauben an den Gott oder an irgendeine Höhere Kraft hat etwa 90% der Polen deklariert.

Man kann auch den Unterschied zwischen dem Glauben als Gesamtnationalwert und dem Glauben als persönlichen Wert feststellen.

Man kann auch folgende Tendenz beobachten: Bewahrung des Glaubens an Gott und gleichzeitige Bestreitung der Muster des religiösen Lebens. Es zeigt sich hier selektive Haltung.

Die Soziologie deutet auf drei Szenarien der Entwicklung der Religion und der Kirche hin:

- Wendung zum Traditionalismus;
- Anpassung an die neue soziale Situation durch Änderung der religiösen Tradition;
- Modernitätsvorsprung durch Ausnutzung ihrer schwachen Punkte.

Das zweite und das dritte Szenarium zeigen auf Akzeptation der Formenvielheit des religiösen Lebens als auch auf Bedürfnis, neue erfolgreichere Formen der Glaubenspredigung und der christlichen Moralität anzunehmen.

Der Zweck der Handlungen ist es, reife religiöse Persönlichkeiten zu gestalten, weil der Pluralismus der Gesellschaft die Rolle der Religiosität geändert hat.